

Олена БОБРОВСЬКА, Яна ПОЛЯНСЬКА

Національна академія державного управління

при Президентові України

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

ГЕНЕЗА ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ЯК РЕСУРС ЇХ РОЗВИТКУ

Досліджуються проблеми формування оновлених економічних відносин в організації і управлінні територіальних громад. Уточнюється понятійний апарат, розробляється система детермінант поняття «економічні відносини», надаються їх характеристики, форми прояву і результати функціонування. Пропонується логічна схема аналізу інформаційного середовища, етапи процесу формування економічних відносин як складників економічного розвитку і методичний підхід до їх побудови.

Ключові слова: економічні відносини, чинник економічного розвитку, детермінанти економічних відносин, економічний порядок, економічний базис, економічне зростання.

Olena Bobrovska, Yana Polianska. Genesis of economic relations in territorial communities as the resource of their development

The problems of formation of renewed economic relations in the organization and management of territorial communities are investigated. The conceptual apparatus is specified, the system of determinants of the concept «economic relations» is developed, their characteristics, forms of manifestation and results of functioning are provided. A logical scheme for analyzing the information environment, stages of the process of forming economic relations as components of economic development and a methodical approach to their construction are proposed.

Key words: economic relations, factor of economic development, determinants of economic relations, economic order, economic basis, economic growth.

Трансформація соціально-економічної системи України на засадах децентралізації влади і модернізації місцевого самоврядування поглибила проблему вдосконалення економічних відносин, їх змін, змісту і впливу на розвиток територіальних громад. Роль відносин як способу сполучення і взаємопов'язаності ланок суспільства між сферами і системами країни, між державною і місцевою владою, між суб'єктами господарювання, соціальними групами і жителями, соціальними організаціями й інститутами у сфері суспільного життя важко переоцінити.

На сучасному етапі більшість проблем суспільного розвитку тісно пов'язана з недостатньою увагою, недосконалістю і необґрунтованістю завдань щодо формування змісту і реалізації економічних відносин. Має місце недостатність стратегічної передбачуваності результатів економічної діяльності, яка базується на економічних відносинах як ресурсу суспільного економічного розвитку.

Економічні відносини, їх призначення, форми і технології реалізації є способом впливу на розвиток галузей народного господарства і підвищення ролі впливу органів місцевої і державної влади на результати економічних процесів, які створюють економічний фундамент розвитку суспільства, відіграють роль ключового вектору його зміцнення і формують потенціал розвитку країни.

Тому на сучасному етапі перетворення економічних відносин в дійсно ефективні джерела економічного і соціального розвитку країни та її адміністративно-територіальних одиниць стає вкрай необхідним. Глибоке пізнання сутнісної основи економічних відносин, передумов їх появи, шляхів зміцнення і поширення актуалізує проблему їх дослідження. Необхідним стає розгляд цілісної, обґрунтованої і формалізованої концепції системи їх побудови і реалізації, затвердженої в чинному

законодавстві держави і місцевому самоврядуванні. Економічні відносини повинні розглядатися як форма взаємодії державної, регіональної і місцевої влади з населенням і бізнесом, яка забезпечує і підтримує економічний порядок і розвиває економічно цивілізоване суспільство. Зазначене обумовлює необхідність дослідження проблеми побудови раціональних економічних відносин на всіх ієрархічних рівнях управління державою і шляхів їх розвитку в суспільстві, особливо на рівні територіальних громад.

Наукова спільнота з давніх часів приділяла велику увагу пошуку і визначенню економічних основ існування суспільства. Але економічна думка розвивалась і концентрувалась здебільшого на дослідженні питань загального економічного устрою на рівні економічних і виробничих сфер суспільства [5; 10; 12; 18; 21]. Напрацювання широкого кола поглядів на створення економічних основ розвитку суспільства стало поступом для відкриття і використання економічних законів і закономірностей. Економічні відносини між гілками влади в процесі виробництва, розподілу і обміну, що зумовлюють соціальне становище людей, стали предметом вивчення різних наук – економічної теорії, соціології, політики, державного управління, місцевого самоврядування та ін. [4; 7; 9; 13; 17; 20; 22].

На сучасному етапі розвитку економічної системи України ведеться інтенсивний пошук шляхів подолання економічних негараздів і вдосконалення економічного порядку шляхом удосконалення внутрішніх і зовнішніх економічних відносин у державі, регіонах, між державною і місцевою владою, відносин із бізнесом, суб'єктами господарювання і населення [2; 6; 11; 19]. Однак досліджень видів економічних відносин, змісту їх структури, особливостей трансформації і побудови на базовому рівні суспільства – в територіальних громадах поки вкрай замало.

Мета дослідження – з'ясувати зміст економічних відносин між державною і місцевою владою і територіальною спільнотою в адміністративно-територіальних одиницях, визначити їх різновиди, надати характеристику їх прояву, процесів формування, прямої і зворотної взаємодії як ресурсу економічного розвитку територіальних громад.

Поступальний розвиток суспільного виробництва і його постійне вдосконалення є фундаментом нових закономірностей життя людства. У процесі розвитку суспільство набувало нових рис і характеристик, що сприяло появі в наукових колах його нових назв: традиційне суспільство, інструментальне суспільство, індустріальне суспільство, постіндустріальне суспільство, суспільство інформації і високих технологій, суспільство послуг, суспільство нового гуманізму, суспільство постматеріальних благ та ін. [5; 21; 23].

Незалежно від назви суспільства найважливішою сферою його життєдіяльності залишається економіка і господарська система країн, оскільки із трансформаційними змінами в суспільстві розширюється спектр суспільних зв'язків і відносин, насамперед економічних.

Суспільні відносини загалом розглядаються як категорія соціальної філософії, яка відображає сукупність багатоманітних зв'язків, що виникають між суб'єктами соціальної взаємодії і характеризують суспільство або спільноту як цілісність, яка проявляється у зв'язках між внутрішніми і зовнішніми відносинами і їх численними різновидами [3]. Категорія взаємодії є суттєвим методологічним принципом пізнання природних і суспільних явищ, який використовується починаючи з виявлення середовища існування і характеристик суб'єктів взаємодії [1, с. 112].

Наука економічної теорії розглядає економічні відносини у складі вторинних продуктивних сил, що характеризуються формами організації процесів виробництва товарів, послуг, робіт з їх обслуговування і процесів їх розвитку, усупільненням залучення до них науки, освіти, культури тощо [5; 21]. Як складова частина вторинних продуктивних сил суспільства економічні відносини розвивались

Local Government

одночасно із способами виробництва (первіснообщинним, рабовласницьким, феодальним, капіталістичним, соціалістичним). Вони створюють економічний базис суспільства, на якому ґрунтуються і еволюціонують надбудовні відносини: владні, правові, політичні, національні, соціальні, культурні та інші, окремі елементи яких водночас впливають і на самі економічні відносини. Виникаючи у сфері суспільного життя і в процесах економічної діяльності, економічні відносини відображають специфіку взаємодії влади і процесів, в яких вони здійснюються, відображають економічні позиції влади і класів, соціальних організацій, інституцій та інших учасників.

З огляду на те що система економічних відносин складна і багатоманітна, в економічній теорії ці відносини розділяють на два основних типи: організаційно-економічні і соціально-економічні. Перші зумовлюються поділом праці в процесах організації суспільної діяльності, а другі пов'язані з певним видом і типом власності, з методами її використання, розподілом ресурсів діяльності і результатами їх використання.

Організаційно-економічні відносини характеризують організаційні форми процесів життєдіяльності і організацію взаємодії людей, за допомогою яких вони формуються, а також організацію системи управління цими процесами.

Соціально-економічні відносини в системі державної влади і місцевого самоврядування стосуються відповідно загальнодержавної і муніципальної (колективної) власності і способів реалізації загальнодержавних і місцевих інтересів, які не можуть бути реалізовані без суб'єктів, економічні потреби яких задовольняють економічні відносини. За рівнем реалізації економічні відносини є загальнодержавними і муніципальними. Перші відображаються в змісті законодавчих і нормативних документів, які реалізуються стандартизованими процедурами, що мають відносини до всіх сфер діяльності.

Муніципальний рівень економічних відносин спрямовується на процеси життєдіяльності територіальних громад. Їх напрями формуються і відображаються в статутах громад, їх паспортах, стратегіях, програмах і планах їх соціально-економічного розвитку та інших керівних і управлінських документах. Засобами праці для побудови і реалізації економічних відносин є інструментарій державного управління і місцевого самоврядування.

Економічна природа суспільної діяльності і формовані в ній економічні відносини вимагають їх одночасної взаємодії як із продуктивними силами, так і з економічним базисом суспільства, на якому ґрунтуються відносини надбудови.

Окреме місце і важливу роль в економічних відносинах займає їх владний компонент, який суттєво впливає на розвиток і результативність економіки. У реальних економічних відносинах практичної діяльності постійно виникають певні асиметрії в діях економічних агентів, розбіжності в економічних інтересах недостатня збалансованість економічних можливостей і економічних потреб та інші негаразди, які гальмують економічний розвиток країни. Особливо гострими ці питання постали в українському суспільстві. Вони виникають у системі управління всім народним господарством – його галузями, підприємствами, організаціями, адміністративно-територіальними одиницями та іншими складниками структури економічної системи.

Суб'єктами побудови всіх відносин, у тому числі і економічних, стають органи державної і місцевої влади, які сформовані в організаційних структурах влади і діють в нормативно-законодавчій площині та інституційному середовищі суспільної діяльності.

Розумінню глибокої сутності і характеру впливу економічних відносин як суспільного явища, що здатне впливати на економічний і соціальний стан суспільства сприятиме розгляд їх детермінант. Вони відображають призначення економічних

відносин у проекції на функціональну спрямованість суспільної праці в навколишньому середовищі, ілюструють їх привабливість, вектори впливу, сфери розповсюдження і дозволяють уявити міру потреб суспільства в їх раціональній побудові і здійсненні, враховуючи причинно-наслідкові результати розвитку економічних процесів (таблиця).

Детермінанти економічних відносин

Детермінанти поняття «економічні відносини»	Прояв, характер, форми вираження і результат функціонування
Виникають і здійснюються під час вирішення економічних проблем, завдань і спільних економічних інтересів	Формують умови взаємодії суб'єктів економічної діяльності державної і місцевої влади, бізнесу і населення
У суспільній діяльності розкривають сутнісний зміст понять: економічні інтереси, економічне зростання, економічна стабільність, економічна рівновага	Закладають основи формування економічної здатності систем до рівноважного економічного і соціального зростання і формування економічного базису розвитку
Створюють основу стабільної динаміки економічних процесів, результатів їх руху і умови для ліквідації суперечностей	Дозволяють визначати раціональні економічні параметри систем суспільної діяльності і їх економічних результатів
Розкривають характеристики економічних складників систем і їх здатність до економічного розвитку	Конкретизують економічні потреби, економічні інтереси й економічні можливості суб'єктів і об'єктів господарської діяльності
Свідчать про спосіб і рівень збалансованості економічних інтересів і потреб у межах територіальних громад	Сприяють формуванню економічної збалансованості всіх сфер економічного життя адміністративно-територіальних просторових одиниць
Відображають характер зв'язку рівня оплати праці з економічними результатами і способами побудови і раціональності відносин	Сприяють оптимізації економічних відносин, формують регенеративні здатності зростання економічної мотивації до спільної праці і її оплати
Створюють структурну відповідність економічних результатів суспільної діяльності економічним інтересам працюючих	Слугують спільному досягненню максимальних благ шляхом узгодження економічних інтересів жителів, влади і бізнесу
Забезпечують конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів як складники економічного розвитку	Раціональні економічні відносини стають критеріями якості і ефективності суспільної діяльності
Створюють міцну економічну базу для самостійної економіки всіх сфер життєдіяльності і економічного зростання громад	Побудова якісних відносин сприяє збалансованості і ритмічності економічної діяльності
Знижують умови формування корупційних схем, проявів корупції, економічної злочинності, порушення економічних законів, ухилення від сплати податків і зловживання службовим становищем	Створюють прозорі параметри економічної взаємодії, взаємообумовленості і взаємозв'язку між владою, суб'єктами господарювання і жителями

Зміст детермінант поняття «економічні відносини» дозволяє ідентифікувати це поняття на рівні територіальних громад до такого: економічні відносини в системі місцевого самоврядування – базовий сутнісний і нормативно-законодавчий складник,

Local Government

який узгоджує і забезпечує збалансованість економічних інтересів держави, муніципальних утворень, суб'єктів господарювання і населення, що створює умови для побудови механізмів регулювання економічного розвитку і стає цільовою спрямованістю і методичною основою реалізації економічних завдань на рівні територіальних громад. Гармонізація економічних відносин стає одним із головних факторів стійкості процесів їх економічного розвитку.

Економічні відносини в місцевому самоврядуванні слід розглядати як комплексну категорію, яка включає в себе безліч пов'язаних між собою видів діяльності, їх елементів, складників, способів і організаційних форм налагодження економічної взаємодії державної і місцевої влади, соціальних організацій і підприємств, жителів і бізнесу стосовно реалізації в територіальних громадах процесів життєдіяльності і розвитку, досягнення економічних цілей і завдань, результати яких спрямовуються на створення економічного порядку, економічного добробуту, економічного фундаменту розвитку і економічного прогресу в суспільстві.

У територіальних громадах інтенсивна еволюція економічних відносин почалася з часу відмови держави від прямого державного втручання в економічне забезпечення їх життя, пошуку і застосування нових форм взаємодії державних, місцевих і приватних секторів господарювання, що ускладнило їх економічні системи. Однак сьогодні їх організацію не можна назвати досконалою і перш за все в частині побудови економічних відносин.

Під час пошуку шляхів підвищення якості економічних відносин, слід ураховувати, що вони не можуть здійснюватися ситуативно, безсистемно, формально чи неупорядковано. Щоб знайти оптимальний спосіб налагодження і поєднання економічних відносин і створити умови їх раціонального поєднання і використання, слід спочатку розглянути їх за видами відокремлено, визначити шляхи їх появи, сфери взаємодії, причини існування динамічного розширення й очікувані результати, що потребує проведення глибокого аналізу інформаційно-інституційного середовища їх існування. Відносини в цьому середовищі формуються шляхом розробки і затвердження нормативно-законодавчої бази, забезпечення дотримання законів суспільства, запровадження стимулюючих механізмів і дієвого контролю за рахунок перегляду існуючих і формування нових економічних відносин і їх організацій на первинному рівні.

На практиці економічні відносини формуються і концентруються через призму збалансованості із соціальними і ноосферними концепціями сталого розвитку і відображаються в низці стратегій, політик, програм, планів і проектів розвитку країн, регіонів і міст, їх територіальних громад, оскільки фундаментом економічного розвитку суспільства є вдосконалення і розвиток суспільного виробництва. У ньому формуються і функціонують економічні процеси, параметри і характеристики яких постійно змінюються та доповнюються. Це змінює роль економічних відносин, мотивує до своєчасного перегляду їх змісту, видів і напрямів з урахуванням доробок економічних, правових, соціальних фінансових та інших наук. Управління трансформацією економічних процесів і економічних зрушень на рівні адміністративно-територіальних одиниць достатньо складне і його поки не можна вважати налагодженим і керованим. Для врегульованості відносин необхідне їх подальше дослідження на основі поглиблення аналізу стану, тенденцій і можливостей їх розвитку.

На перший погляд, такий аналіз унеможлиблюється відсутністю достатньої інформаційної бази і нормативно-правового підґрунтя, хоча в Конституції України (ст. 34, 38, 40) [8], законах України «Про інформацію» [14], «Про місцеве самоврядування» [15], «Про органи самоорганізації населення» [16] та в інших джерелах зафіксовані положення про створення належної інформаційної бази. Але практичний досвід проведення такого аналізу на рівні територіальних громад поки

відсутній. Його набуттю може сприяти побудова логічної моделі аналізу інформаційного середовища, формування і розвитку економічних відносин (рис 1), визначення етапів і змісту проектування процесів розвитку і реалізації економічних відносин (рис. 2).

Рис 1. Модель аналізу інформаційного середовища формування і розвитку економічних відносин

Результати аналізу змістовних складників інформаційного середовища, формування і розвитку економічних відносин дозволяють визначити критерії, показники і передумови їх розвитку і створити аналітичне підґрунтя управління ними.

Визначення поняття «економічні відносини», їх детермінант і найсуттєвіших ознак, використання логічної моделі аналізу інформаційного середовища і його проведення дозволяє глибше уявити види, роль, місце і значущість економічних відносин у розвитку суспільства, обґрунтувати економічну доцільність і економічну ефективність нових і існуючих видів діяльності, урахувати їх при побудові інституційного середовища організаційно-управлінських засад управління. Створення системи управління економічними відносинами забезпечується проектуванням і організацією плину процесів побудови економічних відносин. Незалежно від їх видів і сфер застосування всі вони можуть будуватися за узагальненим змістом етапів їх побудови з урахуванням специфіки суб'єкт-об'єктів їх використання (див. рис. 1). Склад і зміст послідовних етапів побудови процесів розвитку економічних відносин і їх здійснення забезпечують узгоджені кроки переходу від фрагментарного управління економічними процесами до побудови інтегрованої підсистеми управління економічними відносинами в державному управлінні і місцевому самоврядуванні.

Рис. 2. Етапи і зміст формування процесу побудови і розвитку економічних відносин

На рис. 2 наведена типова характеристика і зміст етапів процесу побудови економічних відносин, яку можна використовувати в управлінні економічною діяльністю будь-якої галузі в територіальних громадах і бути складовою частиною механізмів управління.

Економічний добробут країни починає формуватися на її базових рівнях – у територіальних громадах у сфері територіально-просторового господарювання. Без належного рівня економічного розвитку всієї сукупності територіально-адміністративних одиниць країна не може стати економічно безпечною і розвиненою. Одним із важливих чинників зміцнення економічної бази територіальних громад є раціонально побудовані економічні відносини. Тому створення умов для стабільного економічного розвитку, його інновацізацію і соціалізацію необхідно починати з розгляду стану і ступеня розвитку економічної діяльності, джерел економічних відносин державної і місцевої влади в просторі територій і за їх межами, а також процесів формування економічних результатів діяльності.

Економічні відносини є базовою сутнісною частиною економічного розвитку територіальних громад. Вони формуються і реалізуються в господарському просторі. Як нормативно-законодавчий складник суспільної діяльності економічні відносини призначені для узгодження і збалансованості економічних інтересів держави, муніципальних утворень, суб'єктів господарювання і населення. Вони створюють умови для побудови механізмів регулювання економічного розвитку на цьому рівні,

цілеспрямовують і формують методичну основу реалізації економічних завдань територіальних громад.

Вирішенню проблеми щодо підвищення уваги до побудови економічних відносин сприятимуть результати проведеного дослідження: визначене поняття і детермінанти економічних відносин, запропонована логічна модель аналізу інформаційного середовища формування і розвитку економічних відносин, етапи і зміст процесів їх побудови і розвитку.

Необхідним є і проведення систематичного перегляду політик, стратегій, програм, планів і проєктів соціально-економічного розвитку в частині упорядкування економічних цілей і економічних реформаційних інституційних заходів діяльності, їх постійного удосконалення, уточнення критеріїв і показників досягнення з метою виявлення виникаючих проблем, їх вирішення і збалансованості дій для оптимізації економічних відносин і отримання очікуваних економічних результатів.

Розуміння і врахування ролі і важливості економічних відносин як основи формування економічного порядку і створення економічного базису і як чинника економічного розвитку і забезпечення його сталості сприятиме формуванню обґрунтованої сукупності державних, регіональних і місцевих інституцій, конкретизації контролю соціальної відповідальності за рівень, підтримку, регулювання і раціональну взаємодію економічних сил суспільства.

Список використаних джерел / List of references

1. **Аверьянов А. Н.** Системное познание мира. Методологические проблемы / А. Н. Аверьянов. – М. : Политиздат, 1985. – 263 с. [Averyanov A. N. Sistemnoe poznanie mira. Metodologicheskie problemy / A. N. Averyanov. – M. : Politizdat, 1985. – 263 s.].

2. **Антонова О. В.** Взаємовідносини органів державної влади та громадських рад як комунікаційна складова управлінського процесу / О. В. Антонова, О. М. Самбук // Управління інноваційними проєктами та об'єктами інтелектуальної власності : зб. наук. пр. – Сер. «Державне управління». – 2010. – Вип. 148, т. 11. – С. 14 – 20 [Antonova O. V. Vzaiemovidnosyny orhaniv derzhavnoi vlady ta hromadskykh rad yak komunikatsiina skladova upravlinskoho protsesu / O. V. Antonova, O. M. Sambuk // Upravlinnia innovatsiinyh proektamy ta ob'ektyamy intelektualnoi vlasnosti : zb. nauk. pr. – Ser. «Derzhavne upravlinnia». – 2010. – Vyp. 148, t. 11. – S. 14 – 20].

3. **Бойченко І.** Відносини суспільні / І. Бойченко // Філософ. енциклопед. словник : енциклопедія / гол. ред. В. І. Шинкарук ; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с. [Boichenko I. Vidnosyny suspilni / I. Boichenko // Filosof. entsykloped. slovnyk : entsyklopediia / hol. red. V. I. Shynkaruk ; NAN Ukrainy, In-t filosofii im. H. S. Skovorody. – Kyiv : Abrys, 2002. – 742 s.].

4. **Гэлбрейт Дж. К.** Экономические теории и цели общества = Economics and the Public Purpose / Дж. К. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1976. – 408 с. [Gelbreyt Dzh. K. Ekonomicheskie teorii i tseli obschestva = Economics and the Public Purpose / Dzh. K. Gelbreyt. – M. : Progress, 1976. – 408 s.].

5. **История** мировой экономики : учебник для вузов / под ред. Г. Б. Поляка, А. Н. Марковой. – М. : ЮНИТИ. 2002. – 727 с. [Istoriya mirovoy ekonomiki : uchebnyk dlya vuzov / pod red. G. B. Polyaka, A. N. Markovoy. – M. : YuNITI. 2002. – 727 s.].

6. **Квітка С. А.** Взаємовідносини держави та бізнесу: мінливий баланс впливу / С. А. Квітка // Аспекти публічного управління. – 2014. – № 11 – 12. – С. 22 – 30 [Kvitka S. A. Vzaiemovidnosyny derzhavy ta biznesu: minlyvyi balans vplyvu / S. A. Kvitka // Aspekty publichnogo upravlinnia. – 2014. – № 11 – 12. – S. 22 – 30].

7. **Клейнер Г. Б.** Ресурсная теория системы организации экономики / Г. Б. Клейнер // Рос. журн. менеджмента. – 2011. – № 3. Т. 9. – С. 3 – 28 [Kleyner G. B. Resursnaya teoriya sistemy organizatsii ekonomiki / G. B. Kleyner // Ros. zhurn. menedzhmenta. – 2011. – № 3. Т. 9. – S. 3 – 28].

8. **Конституція** України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-вр. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> [Konstytutsiia Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-вр. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>].

Local Government

9. **Лукашевич М. П.** Соціологія економіки : підручник / М. П. Лукашевич. – Київ : Каравела, 2009. – 280 с. [Lukashevych M. P. Sotsiologhiia ekonomiky: pidruchnyk / M. P. Lukashevych. – Kyiv : Karavela, 2009. – 280 s.].
10. **Маршалл А.** Принципы экономической науки. В 3 т. / Альфред Маршалл. – М. : Прогресс, 1993 [Marshall A. Printsipyi ekonomicheskoy nauki. V 3 t. / Alfred Marshall. – M. : Progress, 1993].
11. **Назар Ю. С.** Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень : монографія / Ю. С. Назар. – Львів : Львів. держ. ун-т внутріш. справ, 2012. – 160 с. [Nazar Yu. S. Vzaiemodiia orhaniv vnutrishnikh sprav iz mistsevymu orhanamy vykonavchoi vlady ta orhanamy mistsevoho samovriaduvannia u profilaktytsi administratyvnykh pravoporushen : monohrafiia / Yu. S. Nazar. – Lviv : Lviv. derzh. un-t vnutrish. sprav, 2012. – 160 s.].
12. **Норт Д.** Інституційні зміни: рамки аналізу / Д. Норт // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 9 [Nort D. Instytutsiini zminy: ramky analizu / D. Nort // Voprosy ekonomiky. – 1997. – № 3. – S. 9].
13. **Перроу Ф.** Концепція загальної рівноваги / Перроу Франсуа. – Режим доступу : <http://ekon.in.ua/teoriya-nezbalansovanogo-zrostannya-f-perru.html> [Perrou F. Kontsepsiia zahalnoi rivnovahy / Perrou Fransua. – Rezhym dostupu : <http://ekon.in.ua/teoriya-nezbalansovanogo-zrostannya-f-perru.html>].
14. **Про інформацію** : Закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 zhovt. 1992 r. № 2657-ХІІ. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>].
15. **Про міське самоврядування** : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> [Pro mistseve samovriaduvannia : Zakon Ukrainy vid 21 trav. 1997 r. № 280/97-VR. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>].
16. **Про органи самоорганізації населення** : Закону України від 11 лип. 2001 р. № 2625-ІІІ. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2625-14> [Pro orhany samoorganizatsii naselennia : Zakonu Ukrainy vid 11 lyp. 2001 r. № 2625-ІІІ. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>].
17. **Сухарев О. С.** Социальная экономика: институты, инновации, экономическая политика / О. С. Сухарев. – М. : Экон. лит., 2004. – 292 с. [Suharev O. S. Sotsialnaya ekonomika: institutyi, innovatsii, ekonomicheskaya politika / O. S. Suharev. – M. : Ekon. lit., 2004. – 292 s.].
18. **Туган-Барановский М. И.** Экономические очерки / Михаил Иванович Туган-Барановский. – М. : РОССПЭН, 1998. – 526 с. [Tugan-Baranovskiy M. I. Ekonomicheskie ocherki / Mihail Ivanovich Tugan-Baranovskiy. – M. : ROSSPEN, 1998. – 526 s.].
19. **Шульга І. Л.** Політико-управлінські відносини в системі державного управління: тенденції, концепції, удосконалення : автореф. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Шульга Ірина Леонідівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2016. – 23 с. [Shulha I. L. Polityko-upravlinski vidnosyny v systemi derzhavnoho upravlinnia: tendentsii, kontsepsi, udoskonalennia : avtoref. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.01 / Shulha Iryna Leonidivna ; Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. – Kyiv, 2016. – 23 s..]
20. **Эрхард Л.** Благосостояние для всех : пер. с нем. / Людвиг Эрхард. – Режим доступа : http://www.vixri.com/d/Erxard%20Ljudvig%20_Blagosostojanie%20dlja%20vsex..pdf [Erhard L. Blagosostoyanie dlya vseh : per. s nem. / Lyudvig Erhard. – Rezhim dostupa : http://www.vixri.com/d/ErxardLjudvig_Blagosostojanie_dlja_vsex..pdf].
21. **Ядгаров Я. С.** История экономических учений : учебник / Ядгаров Я. С. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра М, 2009. – 480 с. [Yadgarov Ya. S. Istoriya ekonomicheskikh ucheniy : uchebnyk / Yadgarov Ya. S. – 4-e izd., pererab. i dop. – M. : Infra M, 2009. – 480 s.].
22. **Parsons T.** Motivation of economical activities // Parsons T. Essays in Sociological Theory. Revised Edition. – N. Y. (London) : Free Press, Macmillan, 1964. – P. 50 – 68.
23. **Rostow W. W.** Politics and the Stages of Growth / Walt Whitman Rostow, New York : Cambridge University Press, 1971. – 428 p.

Надійшла до редколегії 21.09.18